

УДК 7/39:71.712

ВПЛИВ ЧАЙНОЇ ЦЕРЕМОНІЇ НА ПЛАНУВАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ЯПОНСЬКОГО САДУ

О. Волошенко, старший викладач

ORCID ID: 0000-0003-0207-1892

Львівський національний аграрний університет

В. Волошенко, асистент

ORCID ID: 0000-0001-5555-2740

Національний лісотехнічний університет України

<https://doi.org/10.31734/architecture2019.20.081>

Волошенко О., Волошенко В. Вплив чайної церемонії на планування та функції японського саду

Розглянуто вплив чайної церемонії на планування та функції японського саду. Зокрема проаналізовано історичний досвід створення і функціонування чайної церемонії. Згадано творця чайної церемонії у японській традиції буддистського священика Мурата Дзюкко та його учнів і послідовників – Дзео Такено, Се-но-Ріко, які по-новому переосмислили архітектуру чайного будинку і планування саду. Це стосувалось оздоблення і якості матеріалів, їх фактури, кольору та поєднання, а також набору всіх предметів, які вживали у церемонії, до найдрібніших деталей. Відзначено у культурі чаю «храмове чаювання», «палацові ігри в чай», «палацове свято» та «чайні збори». Кожен клас японського суспільства сприймав культ чаю по-різному: аристократи – як витончену розвагу, пишне і яскраве дійство, самураї – як відпочинок, відстороненість від небезпечних військових походів та постійної фізичної напруги, багаті купці – як приховану демонстрацію своєї самостійності, представники бідніших класів – як естетичне осмислення одного з елементів власного побуту. Висвітлено предметне наповнення, як ритуальне, що супроводжувало чайну церемонію, та його утилітарне значення. Розглянуто особливості формування архітектури чайного будинку, планування чайного саду, з його елементами: доріжкою, ємністю для омивання рук, ліхтариком, лави для очікування, ківш. Розкрито особливе ставлення до чайної церемонії та її складових – будинку та саду, їх зв'язок з природою, філософією, релігією та мистецтвом, що сприяли духовній концентрації людини, викликали певні асоціації, наповнювалися символікою і театралізованим дійством. Виділено основну рису японського чайного саду – символічну, вагомим завданням якої було показати у саду незайману людиною природу, як об'єкт споглядання та милування, та прихований вплив церемонії на вияв тонкої емоційної реакції на природну красу і вираби мистецтва.

Ключові слова: Японія, чайна церемонія, «храмове чаювання», «палацові ігри в чай», «палацове свято», «чайні збори», чайний будиночок, сад, канони, традиції.

Voloshenko O., Voloshenko V. Influence of tea ceremony on planning and functions of a Japanese garden

Influence of the tea ceremony on planning and functions of a Japanese garden is examined in the article. In particular, the historical experience of creating and operating of a tea ceremony has been analyzed. The research mentions the creator of the tea ceremony in the Japanese tradition, i.e. the Buddhist priest Murat Dziukko and his students and followers – Dzeo Takeno, Seno Rico, who have re-imagined the architecture of the tea house and planning of the garden. It concerned the decoration and quality of materials, their texture, color and combination, as well as the set of all the items that were used in the ceremony, in the smallest details. The «temple tea», «palace games in tea», «palace holiday» and «tea collection» were distinguished in the cult of tea. Each class of the Japanese society perceived the cult of tea in different ways: the aristocrats – as a sophisticated entertainment, lush and bright action, samurai – as rest, detachment from dangerous military campaigns and constant physical tension, rich merchants – as a covert demonstration of their independence, representatives of the poorer classes – as aesthetic comprehension of one of the elements of their own life. The essential content, as a ritual, accompanied by a tea ceremony and its utilitarian significance was found out in the work. Features of formation of the tea house architecture, planning of a tea garden, with its elements: a track, a place for hands washing, a flashlight, waiting benches, and a bucket are considered by the authors. The article discovers a special attitude to the tea ceremony and its components, namely, the house and the garden, their connection with nature, philosophy, religion and art, which contributed to the spiritual concentration of man, caused certain associations, was filled with symbolism and theatrical performance. The research distinguishes main feature of the Japanese tea garden, particularly the symbolic, important task of which was to show nature in pristine nature as an object of contemplation and admiration, and the hidden effect of the ceremony on the manifestation of a subtle emotional reaction to natural beauty and art.

Key words: Japan, tea ceremony, «temple tea», «tea palace games», «palace holiday», «tea collection», tea house, garden, canons, traditions.

Постановка проблеми. Культ чаю (тя-до) – один з дуже важливих і складних явищ у японському мистецтві епохи середньовіччя. Він пронизував своїми ідейними концепціями усю культуру, впливаючи на світогляд і на спосіб життя людей того часу. Цей культ сприяв формуванню нових естетичних поглядів, художніх форм, та, у деякому вигляді, зберігся до нового часу. З ним пов'язана поява елементів: спеціальної архітектурної споруди – чайного будинку (тясицу) і чайного саду (тятива), що утворюють єдине ціле.

Чайний сад був новим типом саду швидше за функцією, ніж за формою, і будувався з основних елементів: дерев, чагарників, каменів. Композицію саду доповнювали ємкість для омивання рук та кам'яні ліхтарі, як необхідні елементи у самому ритуалі чайної церемонії.

Звісно, і нова архітектурна форма, і видозмінений тип саду, мали свій історичний шлях. Це була перероблена і оригінально переосмислена інформація багатьох поколінь, що продемонструвала дивовижну творчу здібність нації до трансформації чужих і своїх художніх ідей [5, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням японських садів завдячуємо працям багатьох учених-дослідників, зокрема Н. С. Ніколаєвої [5], І. О. Богової [1], Л. М. Фурсової [1], Н. Я. Крижанівської [2], В. П. Кучерявого [3–4] та інші, проте вплив чайної церемонії на планування та функції японського саду досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Наше завдання – дослідити вплив чайної церемонії на планування та функції японського саду.

Виклад основного матеріалу. Культ чаю зародився у Китаї в епоху Тан. Згодом він з'явився у японських монастирях, а з XIII ст. монахи зробили чайний ритуал повсякденною практикою при довгих медитаціях. Творцем чайної церемонії японська традиція вважає буддійського священика Мурата Дзюкко (1422-1502). Він узяв за основу деякі риси монастирського ритуалу чаювання, а також «чайних зборів», створивши для цього спеціальне приміщення, тим самим виділив самостійне чаювання з власним дійством. Обране приміщення було у вигляді дерев'яної хатинки (приблизно 3 x 3 м), побудованої із звичайних матеріалів (дерева, соломи, бамбуку) [5, с. 137].

Дзюкко побачив у простоті хатинки особливу красу та великий внутрішній сенс, а в

основу чайної церемонії заклав найголовніше з позиції японської філософії – це прагнення до природності, довіри та відданості. Ідея Мурата Дзюкко ґрунтується на чотирьох принципах чаювання: гармонії, шанобливості, чистоті і тиші («вабі») [6].

Послідовник Дзюкко – Дзео Такено – зробив ще більший наголос на виявленні художніх якостей будинку («тясицу»): грубуватості глиняних стін та спеціально необробленої бамбукової решітки на вікнах. Дзео запропонував також глиняний чайний посуд дуже грубої обробки, яка нагадувала про селянську простоту японців [6].

На початку XIV ст. чайний ритуал був поширеним в аристократичному палацовому середовищі у формі гри в чай (тя-суки), а саме у вигляді витончених розваг. Це була традиційна для середньовічної Японії форма розваг у вигляді змагання (турніру чи конкурсу). Суть гри полягала в тому, що присутнім почесним гостям пропонували декілька варіантів різних напоїв чаю, і треба було визначити їх сортову приналежність та походження після куштування. На початку періоду Мурамати цей ритуал влаштовували як палацове свято у найбільшому і найпишнішому залі [6].

Водночас в інших прошарках суспільства, а саме у колах торговців і ремісників, чаювання набуває форми особливих зборів, де на першому плані відчуття духовного, ідейного єднання учасників у дружній атмосфері простого спілкування однодумців.

У колах самураїв практикували так звані турніри. Звичайний люд не організовував галасливих заходів, а саме чаювання відбувалося у скромній тихій обстановці, у родинному колі, за обговоренням справ насущних [6].

Протягом наступного століття чайна церемонія обростала все новими якостями та ще більше просочувалася духовністю японського саду.

Остаточне становлення класичної форми чайної церемонії пов'язане з ім'ям Се-но-Ріко, який створив свою концепцію («тя-но-ю») та по новому переосмислив архітектурну конструкцію чайного будиночка і планування саду. Це стосувалось оздоблення і якості матеріалів, їх фактури, кольору та поєднання, а також набору всіх предметів, які вживали у церемонії, до найдрібніших деталей. Зокрема Ріко запропонував кілька змін чайного будиночка: підняв вікна так високо, щоб вони слугували тільки джерелом розсіяного світла і не давали змоги бачити те, що відбувається у саду, щоб нічого не порушувало

процесу чаювання, та приділив особливу увагу входу в чайний будиночок, зробивши його низьким. У цьому він бачив особливе значення: будь-яка людина, незалежно від рангу та чину, повинна зігнутися, щоб переступити поріг чайної кімнати, символічно визначаючи рівність усіх у чайній церемонії. Також перехід означав відмову від зовнішньої метушні та повагу до господаря й інших учасників церемонії. Ще однією заслугою Ріко було удосконалення саду, на території якого розташовувався чайний будиночок («тятива»), та розміщення доріжки, що вела до гостьового входу («розди») [6].

Видозміна естетичних принципів, а згодом і канонів у результаті поширення чайних церемоній, відповідно відбилися і в мистецтві садів. Поява в чайному саду лави для очікування, ємності для омивання рук, кам'яного ліхтарика та доріжки, яка була переходом через сад, означали появу предметів з утилітарною функцією, а сам сад ставав не тільки картиною для споглядання, а й місцем діяння, життєвим простором людини. Чайний сад, зберігаючи стару естетичну функцію, як об'єкт споглядання та милування, отримав конкретне «корисне» використання.

Прохід через сад був першою сходинкою відмови від світу реальності. Щойно гості входили у ворота чайного саду, одразу вступали у світ, відмінний від повсякденного існування, перемикали свою свідомість на естетичне переживання найдрібніших нюансів чайної церемонії та глибоко насолоджувалися нею. Сад згідно з каноном побудови простору ставав бар'єром, межею двох світів з різними законами, правилами і нормами. Він психологічно і фізично готував людину до сприйняття мистецтва та краси. Чайний сад, крім простору, мав ще одного «героя» – час. Майстри чаю розробили канони чайної церемонії через просторову побудову, композицію звичайних елементів саду та особливу театралізацію діяння, яка розтягувалася в часі. Вагоме значення отримало влаштування доріжки: пряма або вигнута, вузька або легка, щільна і компактна, від чого залежав ритм руху через сад. Людина, ідучи стежкою, відчувала пришвидшення або сповільнення руху, долаючи простір на шляху до мети. Нерівне кам'яне покриття змушувало гостей дивитися собі під ноги, зауважуючи красу фактури каменів на тлі моху або маленької гальки, а спеціально вирівняні ділянки давали змогу милуватися садом. Далі доріжка вела до кам'яної ємності для омивання рук, де зупинка тривала, але не тільки для здійснення ритуалу, а й для отримання насолоди від незвичної форми.

Японський сад сприяв духовній концентрації людини, не відволікав її своєю вигадливою композицією і яскравістю квітів. Здебільшого він був засаджений деревами і вічнозеленими чагарниками, які створювали переходи одного тону. Невеликий за розміром сад заспокоював своєю натуральністю й простотою, як сама природа. Кожна незначна його деталь була ретельно продумана і оброблена, щоб не зіпсувати враження невимушеної природної краси. Всі предмети у саду, навіть, ті що мають утилітарний характер (кам'яна ємність для води, кам'яний ліхтар-вежа, лава), мали природний вигляд, не контрастували, зливались з камінням і рослинністю. Ємність для води геометричної форми інколи спеціально видозмінювали, робили подібною на природний камінь із заглибленням, нібито розмитим водою. Враження спокою і гармонії чайного саду досягали за рахунок його монотонності та переважання горизонтальних ліній і плоских поверхонь, тоді як враження відчуженості, спокою і тиші виникало з природності усіх елементів саду.

Усвідомлення утилітарного, як красивого, у формуванні японського саду мало великий вплив на подальший розвиток мистецтва та художнього мислення японців [5, с. 161].

Висновки. Дослідивши культ чайної церемонії у японській традиції, можна стверджувати, що він мав певну історичну логіку, був пов'язаний з розвитком художнього мислення та деякими соціальними процесами. Загалом у культурі чаю можна виділити «храмове чаювання», «палацові ігри в чай» (розваги, «змагання-конкурси»), «палацове свято» та «чайні збори».

З часом культ чаю вийшов за межі замкнутого приміщення та поширився на територію саду, чим зберіг театралізовану, символічну і метафоричну роль. Як предмети чайної кімнати, так і компоненти чайного саду склалися з двох «змістовних частин» – видимої, явної з утилітарною функцією (ліхтар для освітлення шляху, піднесені над травою або мохом кам'яні доріжки, щоб не замочити ноги, лава для очікування, ємність з водою, щоб здійснювати омивання), та прихованої, з символічною функцією (ліхтар – як світло істини, що розганяє морок невігластва, рух по саду – як шлях до істини, галька – як потік води.). Фіксували увагу не тільки на особливості форми усіх предметів як у чайному саду, так і у чайній кімнаті, а й на відношенні до них, як до живих істот, які володіють духовністю, служать загальним ідейним цілям чайної церемонії, насичують її змістом.

Ідея саду була достатньо глибокою, незважаючи на канонічність, допускала безліч варіантів і саме тому збереглась у наступних століттях, доживши до сучасності не як художня реліквія, а як живе мистецтво [5, с. 179].

Бібліографічний список

1. Боговая И. О., Фурсова Л. М. Ландшафтное искусство: учебник для вузов. Москва: Агропромиздат, 1988. 223 с.

2. Крижанівська Н. Я. Основи ландшафтного дизайну: підручник. Київ: Ліра-К, 2009. 218 с.

3. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць: підручник. Львів: Світ, 2005. 456 с.

4. Кучерявий В. П. Історія ландшафтно-архітектури: підручник. Львів: Новий світ – 2000, 2018. 702 с.

5. Николаева Н. С. Японские сады: [книга]. Москва: Изобразительное искусство, 1975. 280 с.

6. Чайна церемонія у Японії: електронні ресурси: (Матеріали Вільної енциклопедії). URL: <https://uk.wikipedia.org/> (дата звернення: 9.04.2019).

Стаття надійшла 31.05.2019.